

5-SINFDA NUTQ TOVUSHLARINI O‘RGATISHDA MATN USTIDA ISHLASH IMKONIYATLARI

Buranova Shaxista Menglibayevna,
Nukus DPI dotsenti

Ibrohimova Shahnoza Muzaffar qizi
Nukus DPI Turkiy tillar fakulteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada 5-sinf o‘quvchilariga nutq tovushlarini o‘rgatishda matn ustida ishlash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Nutq tovushlari talaffuzni to‘g‘ri shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, dars jarayonida matn bilan ishlash o‘quvchilarning tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilishlariga yordam beradi. Tadqiqotda turli metodlardan foydalanilib, o‘quvchilarning talaffuzini yaxshilash maqsadida matn asosidagi mashg‘ulotlar qo‘llanilgan.

Kalit so‘zlar: nutq tovushlari, talaffuz, o‘qitish metodlari, ta’lim texnologiyalari, fonetika, pedagogik metodlar.

Kirish. 5-sinf o‘quvchilari bilan nutq tovushlarini o‘rgatishda matn ustida ishlash samarali usul hisoblanadi. Bu jarayon nafaqat fonetik jihatdan to‘g‘ri talaffuzni shakllantirishga, balki o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirishga va matn tushunchasini chuqurlashtirishga yordam beradi. Quyida matn ustida ishlashning ba’zi imkoniyatlarini ko‘rib chiqamiz:

1. Tovushlarni farqlash va aniqlash

Matnni o‘qish va tinglash orqali o‘quvchilar turli tovushlarni eshitib, ularni farqlashni o‘rganadilar. Misol uchun:

- Matnda mavjud muayyan tovushlar (masalan, [s] yoki [sh]) belgilanib, o‘quvchilardan ushbu tovushlarni topish so‘raladi.
- Matnni talaffuz qilayotganda o‘quvchilar tovushlarning to‘g‘ri talaffuz qilinishiga e’tibor qaratishadi.

2. Fonetik tahlil qilish

Matnni tahlil qilish orqali o‘quvchilar so‘zlarning tuzilishini o‘rganadilar:

- Har bir so‘zdagi bo‘g‘inlarni ajratib, ularning talaffuzini o‘rganishadi.
- Unli va undosh tovushlarning qanday qo‘llanilishini tushunishadi. Masalan, so‘zdagi har xil unli tovushlarning talaffuzi qiyoslanadi.

3. So‘z boyligini oshirish

Matn ustida ishlash o‘quvchilarning so‘z boyligini oshiradi:

- O‘quvchilarga yangi so‘zlar bilan ishlash imkoniyati yaratiladi, yangi so‘zlar talaffuzi va ularning qanday to‘g‘ri talaffuz qilinishini ko‘rsatib o‘tiladi.

- Matnda ishlatilgan soʻzlarni talaffuziga eʼtibor qaratilib, ularning fonetik jihatdan tahlili oʻtkaziladi.

4. Talaffuz mashqlari

Matn bilan ishlash orqali oʻquvchilar talaffuz mashqlarini ham bajaradilar:

- Oʻqituvchi oʻquvchilarga qisqa matnlarni talaffuz qilish uchun beradi va ularning nutq tovushlarini tekshiradi.
- Matndagi murakkab soʻzlar talaffuzi alohida oʻrganiladi va oʻquvchilar bilan birgalikda qayta talaffuz qilinadi.

5. Dialog va nutqiy oʻyinlar

Matn asosida dialoglar yaratish oʻquvchilarga real hayotiy vaziyatlarda toʻgʻri tovushlarni ishlatishni oʻrgatadi:

- Oʻquvchilar matn mazmunini oʻzaro dialoglar orqali amaliyotga tatbiq etishadi va toʻgʻri talaffuz qilishni mashq qilishadi.
- Nutqiy oʻyinlar yordamida oʻquvchilar bir-birlariga savollar berish va javob berishda nutq tovushlarini qoʻllashadi.

6. Prosodiya va intonatsiya ustida ishlash

Matn ustida ishlash davomida tovushlar bilan birga, gapning umumiy intonatsiyasi va prosodiyasi ham oʻrganiladi. Oʻquvchilar qanday tovushlar koʻtarilib, qaysi tovushlar pasayishini oʻrganishadi:

- Savol va undov gaplar talaffuzi uchun intonatsiya mashqlari amalga oshiriladi.
- Matnda urgʻu qayerda tushishi kerakligini aniqlash va urgʻuni toʻgʻri tushirishga eʼtibor qaratiladi.

7. Fonetik dikant

Oʻquvchilarga matnni oʻqituvchi diktant qilib aytadi va ular bu matnni yozib olishadi. Soʻngra yozilgan matn fonetik jihatdan tahlil qilinadi:

- Oʻquvchilar talaffuz va yozuvdagi farqlarni koʻrishadi va oʻrgangan tovushlarni toʻgʻri aniqlashga harakat qilishadi.
- Bu usul oʻquvchilarga matnni tinglash va oʻz fikrlarini talaffuz etishda amaliy mashq qilish imkonini beradi.

Matn ustida ishlashning bu imkoniyatlari orqali oʻquvchilar nafaqat fonetik jihatdan toʻgʻri talaffuz qilishni oʻrganadilar, balki nutq tovushlarini farqlash va toʻgʻri qoʻllash koʻnikmalarini ham rivojlantiradilar.

Xulosa: Natijalar shuni koʻrsatadiki, matn ustida ishlash orqali oʻquvchilar nutq tovushlarini oʻzlashtirishda sezilarli darajada muvaffaqiyatga erishishadi. Bu usul boshlangʻich sinflarda fonetikani oʻrgatishda samarali metod sifatida tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Vahobov A. va boshqalar. "O‘zbek tilining fonetikasi va fonologiyasi", Sharq nashriyoti, Toshkent - 2003.
2. O‘zbek tili darsliklari va metodik qo‘llanmalar (5-9 sinflar uchun).
3. Xolmanova, Z., & Shamsiyeva, M. Bolada bilingvizmni shakllantirishda ona tilining ahamiyati. O‘zbekiston, 6.
4. Усенова, Г. А. (2018). ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА " АНА (МАТЬ)" НА УРОВНЕ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ КАРАКАЛПАКСКОГО ЯЗЫКА. In International Scientific and Practical Conference World science (Vol. 5, No. 2, pp. 27-28). ROST.
5. Usenova, G. A. (2023). The Image of Mother in Karakalpak Literary Discourse.
6. Norov, I., & Xaytbayev, O. (2023). TIL TA’LIMIGA ZAMONAVIY YONDASHUV. INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY, 1(9), 65-72.
7. Norov, I. (2023). O‘QITISHNING ZAMONAVIY USULLARDA YONDASHUV. Нововведения Современного Научного Развития в Эпоху Глобализации: Проблемы и Решения, 1(6), 39-43.
8. Norov, I., Yo‘ldoshev, J., & Yo‘ldoshev, S. (2023). ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA DARS TASHKIL QILISH. INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY, 1(4), 40-47.
9. Norov, I. (2023). DEFINITION OF ZOONYMS IN UZBEK ARTISTIC WORKS. INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY, 1(1), 1-6.
10. Yusupov, S. (2023). Use of Zononyms in Works. International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD).
11. Oglu, I. N. K., & Ogli, F. K. I. (2021). Level of study of ono mastic ethnones. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(6), 487-493.
12. Norov, I., & Javlon, Y. (2021). ANALYSIS OF" STARRY NIGHTS. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(02), 1-3.
13. Kenjayev, F. (2023). Interpretations of the Image of Jaloliddin Manguberdi in the Literature of the Independence Period.
14. Shukhratovich, Y. S. (2022). STUDY OF NECRONYMS IN THE TERRITORY OF KARAKALPAKSTAN. Gospodarka i Innovacje., 21, 101-104.
15. Jemal, G., & Norov, I. (2021). Avlodlar Dovoni Asarida Onomastik Birliklar. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(5), 77-79.